

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING DAVLAT BOSHQARUVIDA ADOLAT VA QONUN USTUVORLIGI TAMOYILLARI

Buxarov Sherali

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti xodimi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning davlat boshqaruvida adolat va qonun ustuvorligi tamoyillari yuzasidan ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv, qonun, qonun ustuvorligi, davlat, adolat, tamoyil.

Zahiriddin Muhammad Bobur o'z davrining yirik davlat arbobi, harbiy sarkarda va mutafakkiri bo'lib, uning siyosiy-falsafiy qarashlarida adolat va qonun ustuvorligi tamoyili alohida o'rin tutadi. Bobur yaratgan "Boburnoma" asari ham uning siyosiy qarashlarini, adolatli boshqaruvga bo'lgan yondashuvini va qonun ustuvorligini qanday tushunganini aks ettiradi.

Ingliz tarixchisi Elfiniston "Boburnoma" va uning muallifi haqida: "Uning shaxsiy his-tuyg'ulari har qanday mubolag'adan yoki pardalashdan holi, uslubi oddiy ham mardona, shu bilan birga, jonli va ifodali. O'z zamondoshlari biografiyasini, ularning qiyofalari, urf-odati, intilishlari, qiziqish va qiliqlarini ko'zguda aks etgandek ravshan tasvirlaydi. Bu jihatdan "Boburnoma" Osiyoda yagona chinakam tarixiy tasvir namunasidir"[1], – deb yozadi.

Boburning adolatga bo'lgan qarashlari sharq siyosiy tafakkurining davomiy qismi bo'lib, u hukmdorning asosiy burchi adolat o'rnatish ekanligini ilgari surgan. Uning fikricha, adolatli boshqaruv xalqning farovonligini ta'minlashning eng muhim omili bo'lib, davlatning barqarorligiga xizmat qiladi. Bobur bu tamoyilni o'z amaliy faoliyatida ham qo'llagan. Uning Hindistonni zabt etishidan keyingi siyosati aynan adolatli boshqaruv asosida qurilgan bo'lib, har bir ijtimoiy qatlamning huquqlari himoya qilingan. U qonun ustuvorligi tamoyili asosida hukm yuritish, davlat xizmatidagi shaxslarni halollik va layoqat asosida tanlash tarafdori bo'lgan.

Boburning siyosiy tafakkurida qonunlar bevosita davlat mustahkamligining kafolati sifatida tushunilgan. U qonunlarni shaxsiy manfaatlar emas, balki umumiy farovonlik asosida ishlab chiqish kerakligini ta'kidlagan. Bobur davlat boshqaruvida o'zining ajdodlari – Amir Temur va boshqa buyuk hukmdorlarning tajribalaridan kelib chiqib, qonunlar tizimini joriy etishga intilgan. U o'z saltanatida huquqiy me'yorlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida adolatli qozilar, halol soliq tizimi va amaldorlarning faoliyatini qat'iy nazorat qilish tamoyillariga asoslangan boshqaruv modelini yaratgan.

Boburning adolatga asoslangan davlat tuzumi haqidagi qarashlari Markaziy Osiyo va Hindistonning siyosiy jarayonlariga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Uning Hindistondagi boshqaruvi

diniy bag'rikenglik, ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishga asoslangan bo'lib, bu omillar mamlakatning uzoq muddatli taraqqiyotini ta'minlagan. Bobur davlat boshqaruvida ijtimoiy adolatni ta'minlash orqali turli etnik va diniy guruhlarining manfaatlarini hisobga olgan, bu esa uning saltanatida nisbatan barqarorlik va tartibni ta'minlagan. "Bobur har doim diniy mazhabparastlikdan saqlanish, jamiyatdagi har bir tabaqaga vijdonan munosabatda bo'lishni, ikkinchidan, mavjud xalq o'z ixtiyori bilan siyosatga bo'ysunishi kerakligini, uchinchidan, har qanday turdagi yoki qabiladagi mavjud xudolarni yo'q qilish kerak emasligi, to'rtinchidan, xalqqa zulm o'rniga islom ravnaqi, qilich o'rniga ne'mat va yaxshi amallar afzalligini, beshinchidan, "har doim o'z yaqinlaringizning ahvoli bilan qiziqishni" ta'kidlagan".[2]

Adolat tamoyili Bobur hukmronligi davrida harbiy va fuqarolik boshqaruvida ham namoyon bo'lgan. U jang maydonida harbiy intizom va adolat tamoyillarini qat'iy rioya qilish tarafdori bo'lgan. Bobur askarlarga nisbatan shafqat va hurmat bilan munosabatda bo'lishni talab qilgan. Harbiy tartib-intizomni saqlashda qat'iyat bilan ish tutgan. Bu siyosat uning harbiy yurishlarida muvaffaqiyat qozonishining muhim omillaridan biri bo'ldi.

Boburning qonun ustuvorligi haqidagi qarashlari davlat boshqaruvi tizimida ham o'z aksini topgan. Uning fikricha, davlat hukmdor shaxsiy xohish-istaklariga asoslangan emas, balki qat'iy qonunlar asosida boshqarilishi lozim. Shuning uchun ham Bobur har bir viloyatda boshqaruv tizimini muvozanatli va samarali qilish uchun maxsus tartiblar o'rnatgan. U mahalliy hokimlar va mansabdor shaxslarning ortiqcha vakolatga ega bo'lishining oldini olishga harakat qilgan hamda ularning faoliyatini nazorat qilish uchun maxsus ma'muriy tuzilmalarni joriy etgan.

Bobur harbiy faoliyatida intizom va tartibga katta e'tibor qaratgan. Uning nazarida, armiyaning kuchi son jihatidan emas, balki taktikani to'g'ri qo'llash va jangchilarning sadoqatida edi. Boburning harbiy yurishlarida "To'lg'ama" usuli muhim o'rin tutgan. Bu usul orqali harbiy bo'linmalarni tezkorlik bilan harakatlantirish va jang maydonida dushmanning zaif tomonlarini aniqlash imkoniyati yaratilgan. U jang maydonida dushmanning psixologik holatini ham inobatga olgan va bu orqali ko'pincha jangni boshlashdan avval g'alabaga erishish uchun sharoit yaratgan.

Bobur harbiy islohotlar va ilg'or texnologiyalarni qo'llash orqali o'z davri uchun kuchli armiyani yaratishga muvaffaq bo'lgan. U artilleriya va o'qotar qurollarni Hindistonda keng joriy qilib, jangovar strategiyalarni yangilagan. Bu jihatdan u turkiy harbiy an'analar bilan Yevropa harbiy usullarini uyg'unlashtirishga muvaffaq bo'lgan. Xususan, 1526-yildagi Panipat jangida Bobur zamonaviy qurollardan foydalanish orqali o'zidan son jihatdan ustun bo'lgan raqibini tor-mor keltirgan.

Bobur o'zining harbiy yurishlari haqida "Boburnoma" asarida batafsil ma'lumot bergan. Bu asar nafaqat tarixiy manba, balki harbiy falsafaning muhim yodgorligi hisoblanadi. Unda harbiy yurishlarning sabab va oqibatlari, strategik qarorlar va jang maydonidagi taktikalarning

ahamiyati tahlil qilinadi.[3] Boburning jangovar tajribasi keyingi avlod sarkardalari uchun muhim qo'llanma bo'lib xizmat qilgan. Uning fikrlari bugungi huquqiy demokratik jamiyat qurish jarayonlarida ham namuna bo'la oladi. Boburning g'oyalari, ayniqsa, ijtimoiy adolat, huquqiy davlat va adolatli boshqaruv prinsiplari nuqtai nazaridan zamonaviy siyosiy jarayonlarga uyg'un keladi. U jamiyatdagi tabaqalanishning oldini olish, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida adolatli munosabatlarni o'rnatish hamda davlat boshqaruvining huquqiy asoslarini mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratgan.

Boburning harbiy falsafasi zamonaviy harbiy san'at uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. U o'z qo'shinining jangovar qobiliyatini oshirish uchun askarlarning ma'naviyatiga katta e'tibor qaratgan. Uning fikricha, sodiqlik va intizom bo'lmasa, eng yaxshi qurollangan qo'shin ham muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Shu sababli, u qo'mondon va askarlar o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlashga harakat qilgan.[4]

Xulosa qilib aytganda, Bobur siyosiy-falsafiy tafakkurida adolat va qonun ustuvorligi markaziy o'rinni egallaydi. Uning davlat boshqaruvi tizimi adolat, shaffoflik va qonuniylik asosida qurilgan bo'lib, bu tamoyillar saltanatning uzoq muddatli barqarorligiga xizmat qilgan. Uning merosi bugungi kun siyosatshunoslari va huquqshunoslari uchun muhim ilmiy manba bo'lib, davlat boshqaruvi va adolat tamoyillarini o'rganishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qambarov A.A. Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari haqida ayrim mulohazalar // Интеллектуальное наследие Захириддина Мухаммада Бабура и современность: Сборник статей и тезисов докладов Международной научно-практической конференции. – М.: Пробел-2000, 2020. – С. 248.
2. Jurayeva, Dilafuz. (2022). Zahiriddin Muhammad Bobur ilmiy merosini o'rganishning yoshlar axloqiy-estetik tafakkurini yuksaltirishdagi ahamiyati. Общество и инновации. 2. 361-364. 10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp361-364.
3. Bobur Z.M. "Boburnoma". –Toshkent: "O'qituvchi", 2008.
4. Ahmadov B. "Bobur va uning harbiy san'ati". Toshkent: "Fan", 1999.
5. Rabiyeovich, K. R. Z. (2024). REGULATORY AND LEGAL BASIS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 1(2), 165-170.
6. KOMILOV, R. R. (2021). BREAKING OF FAMILY RELATIONSHIP IN PERIOD OF GLOBALIZATION. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 56-62.